

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

БОРИСОВ ЄВГЕН ЄВГЕНОВИЧ

УДК 341.184

**ВІДСТУП ДЕРЖАВ ВІД МІЖНАРОДНИХ
ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті права, економіки та міжнародних відносин Міжнародного гуманітарного університету.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
БАБІН Борис Володимирович,
Інститут законодавства
Верховної Ради України,
головний науковий співробітник
відділу європейського права
та міжнародної інтеграції

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
БЛЮЦЬКИЙ Сергій Дмитрович
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка,
професор кафедри міжнародного права;

кандидат юридичних наук
ПЛОТНИКОВ Олексій Вікторович,
Громадська організація «Десяте квітня»,
старший юрист.

Захист відбудеться 28 березня 2020 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розіслано 27 лютого 2020 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

Г. О. Ульянова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Актуальність теми полягає у тому, що оскільки Україна є державою, повністю інтегрованою у глобальну систему праввідносин, питання дотримання нею міжнародних стандартів у галузі прав людини та інших міжнародно-правових позитивних зобов'язань гуманітарного характеру є реальним і сталим викликом для вітчизняної організаційно-управлінської практики, безпекової та правоохоронної діяльності. Тимчасова окупація державою-агресором Автономної Республіки Крим (далі – АРК), м. Севастополя, окремих районів Донецької та Луганської областей загострює питання виконання країною відповідних зобов'язань в умовах збройного конфлікту, антитерористичної операції (далі – АТО) та операції об'єднаних сил. Схвалення спеціального законодавства з питань режиму тимчасово окупованих територій та стосовно особливостей правоохоронної діяльності в умовах збройного конфлікту, спроба запровадження у 2018 році військового стану загострили питання відповідності зазначених нормативних актів й управлінських заходів універсальним та регіональним стандартам у сфері прав людини та відступу держав від зобов'язань у цій сфері.

Тому в умовах уніфікації та розвитку вітчизняного науково-правового простору важливим вбачається правовий аналіз питань, пов'язаних із відступом держави від власних зобов'язань у сфері прав людини та гуманітарних відносин. Зростаюча увага української юридичної школи до аспектів гуманітарного, військового права та стандартів прав людини поки не може вчасно забезпечити практичні потреби держави та суспільства, тому нагальною є потреба у відповідних наукових роботах. Констатуючи нагальну необхідність удосконалення законодавства у сфері захисту прав людини з урахуванням практичних питань, які постали в особливий період – під час зовнішньої агресії та проведення АТО, варто приділити особливу увагу саме аспектам відступу держави від міжнародних зобов'язань.

Досі у доктрині міжнародного права питанням відступу держав від власних міжнародних зобов'язань відповідної уваги не приділялося, відповідні роботи мають характер окремих наукових публікацій з обмеженим охопленням емпіричної бази, варто констатувати відсутність комплексних досліджень у цій сфері. Певні аспекти відповідної правничої практики та теоретичні міркування відображені в працях Т. О. Анцупової, Б. В. Бабіна, М. О. Баймуратова, С. Д. Білоцького, М. В. Буроменського, В. Г. Буткевича, О. К. Вишнякова, О. О. Гриненко, Н. В. Дрьоміної-Волок, А. Є. Зубаревої, О. В. Задорожного, А. Ю. Замули, О. В. Марусяка, О. О. Мережка, О. Л. Копиленка, В. І. Крусса, О. В. Плотнікова, Д. Ю. Полднікова, А. В. Приходько, О. В. Марусяка, В. Ю. Ухова, І. Д. Ягофарової та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Міжнародного гуманітарного університету, зокрема в рамках комплексної теми «Україна і світ у контексті становлення і розвитку соціогуманітарної сфери» на 2010–2016 рр. Також дослідження виконано на виконання приписів Національної стратегії у сфері прав людини, схваленої Указом Президента України № 501/2015 від 25 серпня 2015 р.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у визначенні міжнародно-правових засад відступу держави від власних міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини (дерогації), правового підґрунтя для правомірної та ефективної моделі дeroгації в умовах збройного конфлікту.

До основних завдань роботи для реалізації поставленої мети слід віднести наступні:

- визначити доктринальні передумови появи та розвитку в міжнародному праві механізмів відступу держав від власних зобов'язань;
- окреслити особливості становлення інститутів і механізмів відступу держав від власних зобов'язань гуманітарного характеру в історичних джерелах міжнародного права, насамперед – у двосторонніх договорах;
- висвітлити питання виникнення форм відступу держав від власних зобов'язань у сфері прав людини в колективних міждержавних договорах XIX–XX ст., де виникають відповідні міжнародно-правові обов'язки;
- окреслити специфіку відступу держав від зобов'язань (дерогації) в універсальних договірних механізмах щодо прав людини, які виникли у XX ст. під егідою ООН;
- визначити особливості відступу держав від зобов'язань (дерогації) у регіональних, європейських і міжамериканських договорах з прав людини, у діяльності відповідних міжнародних судових органів;
- окреслити міжнародно-правові процедури, за якими Україною було здійснено відступ від власних зобов'язань (дерогацію) після ескалації російської агресії;
- визначити ефективність застосування Україною механізмів відступу від зобов'язань у національній правотворчій і правозастосовній практиках.

Об'єктом дослідження є правомірні форми реагування держави на наявність у неї міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини.

Предметом дослідження є підґрунтя, практика та процедура відступу держави від власних міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини (дерогації), зокрема в умовах міждержавного конфлікту, викликаного іноземною агресією.

Методи дослідження. Якість результатів наукового дослідження має підґрунтя в рамках системи загальнонаукових і спеціальних методів, що отримали поширене застосування в теорії міжнародного права. Зокрема,

діалектичний метод було застосовано через потребу визначення спільного й відмінного у історичних і сучасних механізмах дерогації, в універсальних та регіональних моделях відступу держав від власних зобов'язань (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2 та ін.). Формально-юридичний метод було вжито для визначення юридичної природи норм та інститутів з питань прав людини, відображених у міжнародних договорах та окремих актах міжнародних організацій, актах національного законодавства (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Історико-правовий метод було використано через необхідність аналізу розвитку наднаціональної регламентації процедур дерогації (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3 та ін.). Методи компаративістики було вжито для порівняльного аналізу механізмів дерогації за універсальними та регіональними угодами з прав людини, актами міжнародних органів із тлумачення та застосування цих угод (підрозділи 2.1, 2.2 та ін.). Герменевтичний метод було використано для аналізу особливостей термінології міжнародного права щодо дерогації, зокрема автентичних мов договорів та їх перекладів (підрозділи 2.1, 2.2).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є роботи класиків права й експертів міжнародних організацій, таких як Дж. Бентам, Е. де Ваттель, Ф. де Віторія, Г. Гроцій, Дж. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, Л. А. Сенека, Ф. С. Х. Суарес, М. О'Бойль (Michael O'Boyle), Е. Бьорг (Eirik Bjorge), Л. Деспуй (Leandro Despouy), Ф. Еллот (Philip Allot), М. Коскенніємі (Martti Koskeniemi), Н. Кюестіє (Nicole Questiaux), Г. Лаутерпахт, Д. Руссо (Deborah Russo), П. Саймон (Peter Simone) та ін.

Нормативною та емпіричною основою дисертації є універсальні та регіональні міжнародні договори з прав людини та інших питань, акти щодо тлумачення та застосування цих договорів конвенційними органами та міжнародними судами, акти законодавства України, а також відомості про зміст надзвичайних обставин, які зумовили відступ від зобов'язань, ситуації порушення або обмеження прав людини під час дерогації.

Наукова новизна одержаних результатів ґрунтується на першості отриманих у рамках теорії міжнародного права результатів дисертації стосовно відступу держав від власних зобов'язань у сфері прав людини (дерогації). Дослідження має положення й пропозиції, що містять ознаки наукової новизни, зокрема:

уперше:

– визначено шлях розвитку практики відступу держав від власних договірних зобов'язань щодо гуманітарних питань у XVIII–XIX ст., а саме: у відповідних двосторонніх угодах з питань захисту населення під час війни, обміну військовополоненими, інтересів купців і рибалок, у колективних угодах з протидії рабству та работоргівлі, із поступовим ув'язуванням такого відступу з діяльністю спеціальних міжнародних структур, з потребами підтримання публічної безпеки та порядку;

– доведено, що розвиток у першій половині ХХ ст. системи конвенцій Міжнародної організації праці щодо трудових і соціальних прав призвів до: систематизації аспектів відступу держав від таких договірних зобов'язань, більш ретельної конвенційної регламентації процедур відступу від зобов'язань, визнання ключової ролі міжнародних організацій у легітимації такої процедури;

– визначено зміст відступу Україною від власних договірних зобов'язань (дерогації), здійснений у 2015 р. через затвердження відповідної Заяви парламентською постановою та наступне повідомлення про цю Заяву, а також про схвалені спеціальні закони з питань обмеження прав людини шляхом подання Вербальних нот з Деклараціями та додатками до них до конвенційних органів; доведено загальну відповідність вжитих заходів конвенційним процедурам і вказано на окремі недоліки документів з питань дeroгації, з урахуванням формування спеціальної законодавчої бази, в рамках якої можуть здійснюватися додаткові обмеження прав людини згідно умов дeroгації, відповідної практики правозастосування;

удосконалено:

– доктринальну позицію стосовно виникнення та розвитку міжнародно-правових інститутів відступу держав від власних зобов'язань у європейській науково-філософській думці Античності, Середньовіччя та Нового Часу, із віднесенням питання міжнародних договорів та зобов'язань до сфери природного права; з пов'язуванням наслідків відступу від зобов'язання або його невиконання із формою укладання зобов'язання, з передбаченням відступу від зобов'язань з метою захисту інтересів суспільства (суспільного блага), а також в умовах зміни обставин і в надзвичайних умовах; з урахуванням особливостей зобов'язань та їх виконання у стані війни;

– підхід, за яким відступ держав від договірних зобов'язань за угодами в сфері прав людини є взаємопов'язаним з нормами Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. та з прецедентною практикою Міжнародного суду ООН щодо правомірності відступу держав від договірних зобов'язань і дотримання міжнародних норм в області прав людини та гуманітарного права в умовах збройного конфлікту;

– наукові пропозиції щодо класифікації форм відступу від зобов'язань (дерогації) у сфері прав людини, за якими універсальні договори у сферах заборони гендерної та расової дискримінації, а також заборони катувань, жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання не передбачають механізмів дeroгації, а універсальні договори у сферах прав дитини, осіб з інвалідністю, економічних, соціальних і культурних прав передбачають широкі та гнучкі формулювання щодо підстав відступу держав від власних зобов'язань;

– систему доктринальних поглядів стосовно відображення правомірності дерогації та її наслідків за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у вимірі відповідної практики Європейських комісії та суду з прав людини за міждержавними та індивідуальними заявами, зокрема щодо розгляду по суті процедур дерогації виключно за умов її застосування відповідною державою, серед іншого стосовно відносно тривалих позасудових арештів заявників, що супроводжувалися або могли супроводжуватися катуванням чи жорстоким поведженням з ними, або обмеженням їх процесуальних прав;

набули подальшого розвитку:

– положення про систему відступу держав від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р., розвинуту в низці рекомендаційних актів та у діяльності Комітету з прав людини ООН, з розподілом категорій гарантованих Пактом прав людини, від яких неможливий відступ, та прав людини, що не підлягають обмеженню; із передбаченням потреби співвідношення приписів міжнародного гуманітарного права та права прав людини в умовах дерогації та визнанням значущості дотримання в умовах дерогації процесуальних прав і гарантій, таких як презумпція невинуватості та *habeas corpus*;

– концепція стосовно механізмів відступу від зобов'язань, передбачених у Американській конвенції про права людини та розвинутих в діяльності Міжамериканського суду з прав людини, із визнанням вирішальної ролі дотримання в умовах дерогації як *habeas corpus*, так і інших ефективних засобів судового захисту, а також правових процедур, які забезпечують представницьку демократію як форму врядування;

– положення щодо виконання Україною зобов'язань у сфері прав людини в умовах російської агресії та тимчасової окупації низки територій, із відзначенням обмеженості відповідальності держави за порушення прав людини на території, яку вона не контролює, та суб'єктами, яких вона не контролює; із визначенням, що в умовах, коли держава-жертва не може гарантувати на окупованій території дотримання прав, які не підлягають дерогації, її відступ від інших зобов'язань на такій території не має практичного сенсу та формального значення.

Наукове і практичне значення одержаних результатів. Отримані висновки та пропозиції дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень щодо вдосконалення універсальних і регіональних міжнародних механізмів прав людини;

правотворчій діяльності – стосовно розвитку законодавства України щодо реалізації міжнародних договорів із прав людини та обмеження й захисту прав людини в умовах російської агресії;

правозастосовній діяльності – для відповідної процесуальної, оперативно-розшукової, контррозвідувальної, антитерористичної та іншої діяльності уповноважених органів влади України;

навчальному процесі – для викладання та методичного забезпечення таких дисциплін вищої школи, як «Міжнародне право», «Міжнародні стандарти прав людини», «Європейське право прав людини».

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні засади, висновки і пропозиції дисертації викладено у публікаціях автора, обговорено на спільному засіданні кафедр теорії та історії держави та права, міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту права, економіки та міжнародних відносин Міжнародного гуманітарного університету. Основні результати дослідження оприлюднено на Нараді ОБСЄ з розгляду виконання людського виміру 2016 р. (м. Варшава, 20 вересня 2016 р.), на круглому столі «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства» (м. Київ, 5 листопада 2015 р.); на міжнародних науково-практичних конференціях «Міжнародне право: *de lege praeterita, instante, futura*» (м. Одеса, 25 листопада 2015 р.), «Проблеми відповідальності держави» (м. Одеса, 8 квітня 2016 р.); на всеукраїнських науково-практичних конференціях «Концепція розвитку правової держави в Україні» (м. Київ, 13–14 жовтня 2017 р.), «Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів» (м. Кривий Ріг, 17 травня 2018 р.), «Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку» (м. Харків, 15 травня 2019 р.); на міжнародній науково-практичній конференції «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні» (м. Маріуполь, 22 травня 2019 р.).

Публікації. Ключові положення дисертації відображено в 16 наукових публікаціях, серед яких: 6 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 – у зарубіжному періодичному виданні, а також 9 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою, завданнями та методами дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (249 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки, з яких основного тексту – 183 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано обрання тематики дисертації, висвітлено її актуальність та ступінь наукової розробки, зв'язок із науковими планами й програмами, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, охарактеризовано його методологічне, теоретичне та нормативно-правове

підгрунття, обґрунтовано наукову новизну й значення одержаних результатів, висновків і пропозицій, вказано про їх апробацію й публікації.

Перший розділ «Онтологія відступу держав від зобов'язань за міжнародними угодами» складається з трьох підрозділів та окреслює феномен правомірності відступу держав від зобов'язань.

У підрозділі 1.1. «Еволюція розуміння правомірності відступу держав від власних міжнародних зобов'язань» досліджено європейські науково-філософські вчення про зобов'язання, зокрема втілені у договорах, про відступ від таких зобов'язань або про їх невиконання. Доведено взаємний зв'язок і кореляцію відповідних наукових підходів та шкіл, поступову еволюцію спільних підходів щодо питань виконання державами власних обов'язків, які стосуються індивіда. Вказано на стале доктринальне віднесення міжнародних договорів і зобов'язань до сфери природного права. Відзначено пов'язування філософами та теоретиками права наслідків відступу від зобов'язання або його невиконання із формою, за якою зобов'язання було укладене. Доведено передбачення у творах багатьох мислителів (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Дж. Бентам, Е. де Ваттель, Г. Уїтон) можливості відступу від зобов'язань – як з метою захисту інтересів суспільства (суспільного блага), так і в умовах зміни обставин та в надзвичайних умовах. Висвітлено визнання сучасною правовою доктриною специфіки статусу зобов'язань та їх виконання у стані війни.

Підрозділ 1.2. «Еволюція механізмів відступу держав від власних зобов'язань з питань статусу та прав людини» висвітлює становлення механізмів відступу від зобов'язань та їх зв'язок із правом міжнародних договорів. Доведено, що як мінімум з XVIII ст. держави передбачали можливість відступу від власних договірних зобов'язань щодо гуманітарних питань (захист населення під час війни, обмін військовополоненими, інтереси купців і рибалок). Такий відступ міг носити як взаємний, так і односторонній характер та відображатися в самій угоді про відповідні права. Починаючи з 1815 р. питання відступу держав від гуманітарних зобов'язань з'явилося в колективних міжнародних актах, спрямованих на протидію рабству та работоргівлі. У Генеральному акті Берлінської конференції 1885 р. уперше такий відступ пов'язується із позицією та діяльністю спеціальної міжнародної структури, а в Конвенції про перегляд 1919 р. такий відступ уперше був зумовлений потребами підтримання публічної безпеки та порядку. Досліджено становлення системи відступу від зобов'язань держав за обов'язками у сфері трудових і соціальних прав, встановлених першими конвенціями Міжнародної організації праці (далі – МОП).

Окреслено принципи виконання державами власних договірних зобов'язань, закріплених у Статуті ООН 1945 р. та у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Відзначено проблеми порівняння юридичної сили Віденської конвенції 1969 р. та універсальних угод щодо прав

людини. Доведено, що застосування Україною Віденської конвенції 1969 р. у процедурах відступу від зобов'язань за угодами у сфері прав людини серед іншого дещо ускладняється недосконалим перекладом цієї конвенції на державну мову, здійсненим у радянський період. Підкреслено важливість застосування універсальних джерел міжнародного права договорів у нормотворчій, організаційній та судовій практиці щодо відступу України від власних зобов'язань у сфері прав людини.

У рамках *підрозділу 1.3. «Процедури відступу держав від власних зобов'язань у сучасному праві міжнародних договорів»* охарактеризовано відповідну практику Міжнародного суду ООН (далі – МС ООН), яка склалася у ХХ ст. та на початку ХХІ ст. щодо застосування норм права договорів, гуманітарного права та права прав людини. Висвітлено ставлення МС ООН до норм Віденської конвенції 1969 р. як до усталеного міжнародного звичаю навіть стосовно країн, які до неї не приєдналися. Доведено увагу МС ООН до фактичних обставин відмов держав від власних договірних зобов'язань, зокрема за умов потреби дотримання вимог національної безпеки та здійснення самооборони. Відзначено, що згідно з позицією МС ООН, діяння держави щодо відступу від договірних зобов'язань (зокрема у сфері обмеження прав людини або механізмів їх захисту) може бути правомірним, якщо воно є єдиним способом, яким держава може захистити свої життєво важливі інтереси від серйозної і неминучої загрози. Також вказано на визначення МС ООН, що держави в якості ключового обов'язку мають забезпечити дотримання міжнародних норм в області прав людини та міжнародного гуманітарного права в їх взаємозв'язку в умовах збройного конфлікту.

Другий розділ «Механізми відступу держав від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини» містить два підрозділи, які характеризують ключові глобальні та регіональні механізми відступу держав від зобов'язань у сфері прав людини.

У *підрозділі 2.1. «Відступ держав за універсальними угодами у сфері прав людини»* висвітлено систему відступу держав від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (далі – МПГПП), з урахуванням Факультативних протоколів до нього, в рамках діяльності Комітету з прав людини (далі – КПЛ) ООН. Проаналізовано позицію КПЛ ООН щодо дотримання окремими державами процедур відступу (дерогації) у Переліках питань до національних первинних і періодичних звітів країн, які заявляли про надзвичайне становище. Доведено, що в інших (ніж МПГПП) універсальних договорах з прав людини існує декілька механізмів дeroгації (відступу) держав від зобов'язань. Це, по-перше, спеціальна повна заборона дeroгації у Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. По-друге, це не встановлення механізмів дeroгації у Конвенції ООН про політичні

права жінок 1953 р., у Міжнародній конвенції ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. та в Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. Таким чином, застосування наведених міжнародних угод здійснюватиметься без формалізації механізмів дерогації (відступу) щодо відповідних зобов'язань.

По-третє, це вкрай широкі й гнучкі формулювання стосовно можливості держав відступати від обов'язків за Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., за Конвенцією ООН про права дитини 1989 р. та Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю 2006 р., зокрема – на підставах «нестачі ресурсів» або «несприятливої позиції міжнародного співтовариства» для відповідної держави. Доведено, що на універсальному рівні в найближчій перспективі питання дерогації (відступу) будуть мати практичне значення лише для МПГПП і реалізовуватися насамперед у діяльності КПЛ ООН.

Підрозділ 2.2. «Відступ держав за регіональними угодами у сфері прав людини» присвячено дослідженню відступу від зобов'язань згідно Американської конвенції з прав людини (далі – АКПЛ) та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), в рамках відповідної практики Міжамериканського та Європейського судів з прав людини (далі відповідно – МАСПЛ та ЄСПЛ), Європейської комісії з прав людини (далі – Комісія). Відзначено загальні та відмінні риси правових механізмів дерогації, запроваджених у ст. 4 МПГПП та у ст. 27 АКПЛ. Вказано, що підстави дерогації за АКПЛ є ширшими, ніж за МПГПП, та пов'язані з потребами захисту держави, а не нації, хоча обидва документи у якості ключової підстави дерогації використовують категорію гостроти становища.

Доведено, що застосування механізмів відступу (дерогації) держав від власних зобов'язань за ст. 15 ЄКПЛ є доволі поширеним, адже за півсторіччя існування ЄКПЛ ними скористувалося десять країн Ради Європи, а деякі з яких робили це багаторазово (Великобританія, Туреччина та ін.). У міждержавних справах Комісія та ЄСПЛ аналізували питання дотримання змісту та процедури застосування цих норм ЄКПЛ. У таких справах було опрацьовано підхід, за яким держава в цілому має широкий вибір дій для дерогації, водночас ЄСПЛ досліджував зміст явища надзвичайного стану як національної форми обґрунтування відступу від зобов'язань.

Аналіз рішень Комісії та ЄСПЛ за індивідуальними заявами свідчить, що порушення державою зобов'язань за ст. 15 ЄКПЛ можливо, лише якщо у цій країні було здійснено відступ від зобов'язань, та під час такого відступу з провини держави відбулося порушення конвенційних прав заявника. Зокрема порушення констатувалися ЄСПЛ через відносно тривалі позасудові арешти заявників, що могло супроводжуватися або супроводжувалося обмеженням їх інших конвенційних прав, в умовах придушення внутрішнього

конфлікту. Відсутність здійсненого відступу за ЄКПЛ навіть за оголошення надзвичайного стану в умовах, коли права заявника були порушені, може привести до констатації ЄСПЛ порушень інших норм ЄКПЛ, але не її ст. 15.

Третій розділ «Відступ України від власних зобов'язань у сфері прав людини» складається з двох підрозділів, де висвітлено вітчизняну практику дерогації, зокрема в умовах міждержавного конфлікту, що триває.

У підрозділі 3.1. «Процедура відступу України від власних міжнародних зобов'язань у сфері прав людини в умовах збройного конфлікту» досліджено запровадження Україною відступу від зобов'язань (дерогації) за МПГПП та ЄКПЛ в умовах російської агресії проти України, тимчасової окупації АРК та м. Севастополя, наступної ескалації конфлікту на Сході України. Ця дерогація поширюється на території Донецької та Луганської областей, що перебувають під повним або частковим контролем влади України. Доведено, що відступ від зобов'язань щодо тимчасово окупованих територій не здійснювався, замість чого у 2014–2015 рр. Україною констатовалася відсутність можливості здійснювати на окупованих територіях відповідні договірні зобов'язання у сфері прав людини.

Процедура відступу Україною від зобов'язань (дерогації) за МПГПП та ЄКПЛ була реалізована через затвердження відповідної Заяви парламентською постановою та наступне повідомлення про цю Заяву і про схвалені спеціальні закони з питань обмеження прав людини у відповідних районах шляхом подання структурами МЗС України Вербальних нот з Деклараціями та додатками до них Генеральним секретарям Ради Європи та ООН, а також через подання відповідної інформації до ЄСПЛ. Доведено, що вжиті Україною заходи поставили питання щодо чітких часових, предметних та територіальних форм і меж дерогації, але в цілому є такими, що відповідають передбаченим ЄКПЛ та МПГПП процедурам.

Підрозділ 3.2. «Правові наслідки відступу України від власних зобов'язань у сфері прав людини» присвячено дослідженню основних недоліків зазначених процедур дерогації України за МПГПП та ЄКПЛ. Визначено ступінь ретельності при формуванні переліків тимчасово окупованих, частково та повністю контрольованих територій Донецької та Луганської областей, особливо у 2015–2016 рр. Охарактеризовано національну нормативну базу, що стала підґрунтям і водночас засобом реалізації механізмів відступу від зобов'язань (дерогації), насамперед схвалені 12 серпня 2014 р. закони України № 1630-VII – щодо тимчасового затримання без санкції слідчого судді, № 1631-VII – стосовно спеціальної процедури у Кримінальному процесуальному кодексі України, та № 1632-VII – щодо зміни підслідності та підсудності, а також закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII «Про військово-цивільні адміністрації».

ВИСНОВКИ

У **Висновках** узагальнені наступні основні результати дисертаційного дослідження, сформульовано такі найбільш вагомі положення та пропозиції щодо міжнародно-правових механізмів відступу держави від зобов'язань у сфері прав людини та їх реалізації в Україні.

1. Виникнення та розвиток міжнародно-правових інститутів відступу держав від власних зобов'язань має підґрунтя у європейській науково-філософській думці Античності, Середньовіччя та Нового Часу. Відповідні концепції відносили питання міжнародних догорів та зобов'язань до сфери природного права, пов'язували наслідки відступу від зобов'язання або його невиконання із формою укладання зобов'язання, передбачали можливість відступу від зобов'язань з метою захисту інтересів суспільства (суспільного блага), а також в умовах зміни обставин і в надзвичайних умовах; визнавали можливість особливостей виконання зобов'язань у стані війни.

2. Вже з XVIII ст. можливість взаємного або одностороннього відступу держав від власних договірних зобов'язань щодо гуманітарних питань (захист населення під час війни, обмін військовополоненими, інтереси купців і рибалок) у взаємній або односторонній спосіб відображається в окремих двосторонніх угодах, без формування загального підходу щодо системи таких правомірних підстав. Аспекти відступу держав від гуманітарних зобов'язань виникають з 1815 р. у колективних міжнародних актах, спрямованих на протидію рабству та работоргівлі. Генеральний акт Берлінської конференції 1885 р. уперше пов'язує такий відступ з позицією та діяльністю спеціальної міжнародної структури, а Конвенція про перегляд 1919 р. уперше корелює такий відступ із потребами підтримання публічної безпеки та порядку.

3. Становлення у першій половині XX ст. системи конвенцій МОП щодо трудових і соціальних прав надала питанням підстав і процедури відступу від зобов'язань держави рис системності. Умови незастосування норм конвенцій МОП пов'язувалися із специфікою видів виробництв, категорій робітників та особливостей окремих місцевостей, передбачали обов'язкове повідомлення про вчинений відступ та схвалене з цих питань законодавство до Міжнародного бюро праці. Особливі умови та форми відступу могли встановлюватися як для окремих незалежних держав, які мали специфіку розвитку національного господарства, так і для залежних територій держав-учасниць конвенцій МОП. Практичні проблеми, з якими зіткнулося вказане Бюро при аналізі національних повідомлень про відступ від конвенційних зобов'язань, призвели до все більш ретельної регламентації процедур відступу від зобов'язань у наступних конвенціях МОП.

4. Аспекти відступу держав від договірних зобов'язань за універсальними та регіональними угодами у сфері прав людини взаємопов'язані з нормами

права міжнародних договорів. Важливою є кореляція процедур відступу від зобов'язань країн, які приєдналися до угод у сфері прав людини, але не визнають обов'язковості норм Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Невирішеним є питання застосування цієї конвенції до угод в сфері прав людини, які набули чинності раніше неї. Виконання Україною Віденської конвенції 1969 р. у процедурах відступу від зобов'язань за угодами у сфері прав людини дещо ускладняється недосконалим перекладом цієї конвенції на державну мову, здійсненим ще в радянський період.

5. Важливою для питань відступу від зобов'язань є практика МС ООН, зокрема щодо оцінки норм Віденської конвенції 1969 р. як усталеного міжнародного звичая навіть стосовно країн, які до неї не приєдналися, та стосовно фактичних обставин відмови держав від власних договірних зобов'язань, зокрема за умов потреби дотримання вимог національної безпеки та здійснення самооборони. За опрацьованими МС ООН стандартами діяння держави щодо відступу від договірних зобов'язань (зокрема у сфері обмеження прав людини або механізмів їх захисту) може бути правомірним, якщо воно є єдиним способом, яким держава може захистити свої життєво важливі інтереси від серйозної і неминучої загрози. Важливим є визнання МС ООН, що держави в якості ключового обов'язку мають забезпечити в умовах збройного конфлікту дотримання міжнародних норм в області прав людини та гуманітарного права в їх взаємозв'язку.

6. У рамках універсальних міжнародних договорів з прав людини ключове значення має система відступу держав від зобов'язань за МПГПП, регламентована ст. 4 та іншими нормами Пакту з урахуванням відповідної правозастосовної діяльності КПЛ ООН. Такий підхід розподіляє категорії гарантованих МПГПП прав людини, від яких неможливий відступ, і прав людини, що не підлягають обмеженню. Стандарти застосування ст. 4 МПГПП втілено насамперед у приписах Зауважень загального порядку № 29 КПЛ ООН, що роз'яснюють зміст тез Пакту про «загрози для життя нації» та «гостроти становища», містять розширювальне тлумачення щодо переліку прав, від яких не може бути здійснена дерогація. Питання відступу держав на нормами МПГПП відображено у звітних документах КПЛ ООН, у звітах Спеціального доповідача з дотримання прав людини в умовах надзвичайного стану до установ ООН та в Сіракузьких принципах тлумачення обмежень і відступів від положень МПГПП.

Зазначені стандарти передбачають потребу співвідношення приписів міжнародного гуманітарного права та права прав людини в умовах дерогації, визнають ключову роль дотримання в умовах дерогації процесуальних прав і гарантій, таких як презумпція невинуватості та *habeas corpus*. Водночас склалася негативна практика незастосування дерогації багатьма державами-

учасницями МПГПП в умовах міжнародних і внутрішніх конфліктів та в інших очевидно надзвичайних тривалих умовах.

7. Універсальні договори з прав людини містять й інші підходи щодо дерогації (відступу) держав від зобов'язань. Зокрема, це спеціальна повна заборона дерогації у Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. Також це не встановлення механізмів дерогації у Конвенції ООН про політичні права жінок 1953 р., у Міжнародній конвенції ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. та в Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. Отже, застосування цих міжнародних угод не передбачає механізмів дерогації (відступу) від зобов'язань за ними.

Навпаки, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Конвенція ООН про права дитини 1989 р. та Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю 2006 р. передбачають широкі та гнучкі формулювання щодо підстав відступу держав від зобов'язань, зокрема в умовах «нестачі ресурсів» або «несприятливої позиції міжнародного співтовариства». Ці нормативні приписи знижують практичну значущість для держав процедурного оформлення відступу за цими зобов'язаннями. Отже, такі підходи до дерогації у системі договорів з прав людини на універсальному рівні зводять практичну значущість механізму дерогації до реалізації МПГПП та відповідних зусиль КПЛ ООН.

8. Серед регіональних угод з прав людини механізми відступу від зобов'язань передбачено у АКПЛ та розвинуто в діяльності МАСПЛ. Нормативні механізми дерогації, запроваджені у ст. 4 МПГПП та у ст. 27 АКПЛ, мають очевидну подібність, але містять й змістовні та процедурні відмінності. Зокрема, згідно приписів АКПЛ дерогація є правом держави на призупинення власних обов'язків, що передбачено нормами МПГПП лише опосередковано. У АКПЛ право держави на дерогацію, на відміну від МПГПП, розглядається як подібне за природою до прав на тлумачення та застосування норм конвенції. Підстави дерогації за АКПЛ є ширшими, ніж за МПГПП, та пов'язані з потребами захисту держави, а не нації, водночас за АКПЛ порівняно ширшим є перелік прав, від яких не допускається відступ, а також встановлено потребу вказувати кінцеву дату відступу під час його здійснення, що не передбачено МПГПП.

Застосування ст. 27 АКПЛ не набуло поширення у рішеннях МАСПЛ, але у 1987 р. цей міжнародний суд надав за запитами держав два консультативних висновки щодо відступу від зобов'язань, які вплинули на розвиток міжнародно-правової доктрини щодо дерогації в цілому. Ці висновки передбачають неможливість для держав відступати від принципу *habeas corpus*, що визначено основною процесуальною гарантією дотримання не обмежуваних прав людини в умовах дерогації. До правових гарантій, від

яких держава не може відступати за умов дерогації, також було віднесено *amparo*, як подібний до *habeas corpus* правовий інститут латиноамериканських країн, інші «ефективні засоби судового захисту» та правові процедури, що забезпечують представницьку демократію як форму врядування.

9. Найбільшу актуальність для України становить механізм дерогації, запроваджений на європейському рівні після схвалення ЄКПЛ, ст. 15 якої передбачає процедури відступу від зобов'язань, і розвинутий у діяльності Комісії та ЄСПЛ. Практика приєднання до ЄСПЛ та її застосування країнами Ради Європи доводить відмінність механізмів застережень щодо специфіки національної реалізації окремих норм ЄКПЛ від механізмів відступу від цих норм (дерогації). Оскільки за півстоліття дії ЄКПЛ більше десяти держав здійснило застосування відступу (дерогації) від власних зобов'язань, зокрема – багаторазове застосування (Великобританія, Туреччина та ін.), вказаний інститут має вагоме практичне значення.

10. Аналіз правомірності дерогації та її наслідків у міждержавних справах Комісії та ЄСПЛ призвів до ретельного висвітлення цими органами аспектів дотримання змісту та процедури застосування ст. 15 ЄКПЛ. У відповідних справах було опрацьовано підхід, за яким держава за умовчанням має широкий вибір дій для застосування дерогації, водночас підлягав аналізу й зміст явища надзвичайного стану як національної форми обґрунтування дерогації. Рішення Комісії та ЄСПЛ щодо порушення державою зобов'язань за ст. 15 ЄКПЛ за індивідуальними заявами розглядалися по суті процедур дерогації виключно за умов її застосування відповідною державою, та виносилися на користь заявників, якщо під час відступу вбачалося порушення їх конвенційних прав з провини цієї держави. Порушення прав людини без здійснення державою процедури дерогації, навіть за умов оголошення надзвичайного стану, не приводили до констатації ЄСПЛ порушень ст. 15 ЄКПЛ.

При цьому в державах, що здійснили дерогацію, ЄСПЛ визначав порушення ст. 15 ЄКПЛ за умови відносно тривалих позасудових арештів заявників, що могло супроводжуватися обмеженням їх процесуальних прав або жорстоким поведінням з ними (Великобританія), а також за умови тривалих позасудових арештів, що супроводжувалися катуванням чи жорстоким поведінням та обмеженням процесуальних прав (Туреччина). Ймовірні порушення прав заявників в умовах дерогації через запровадження комендантської години та через їх масові звільнення з посад не були визнані ЄСПЛ як порушення ст. 15 Конвенції.

11. В умовах російської агресії та тимчасової окупації Росією територій України, запровадження режиму АТО в Донецькій та Луганській областях, було здійснено відступ Україною від зобов'язань (дерогацію) за МПГПП та ЄКПЛ. Така дерогація поширюється на території Донецької й Луганської областей, що перебувають під повним або частковим контролем влади України. Україна

не здійснила відступ від зобов'язань (дерогацію) щодо тимчасово окупованих АРК, м. Севастополя та окремих районів Донецької та Луганської областей, замість чого у 2014–2015 роках Україною констатовалася на міжнародному рівні неможливість в цілому здійснювати договірні зобов'язання у сфері прав людини на окупованих територіях. Відповідальність держави за порушення прав людини на території, яку вона не контролює, та суб'єктами, яких вона не контролює, в цілому є вкрай обмеженою. В умовах, коли держава-жертва не може гарантувати на окупованій території дотримання прав, що не підлягають дeroгації, її відступ від інших зобов'язань на такій території не має практичного сенсу та формального значення.

12. Відступ Україною від зобов'язань (дерогація) за МПГПП та ЄКПЛ був реалізованим через затвердження відповідної Заяви парламентською постановою та наступне повідомлення про цю Заяву та про схвалені спеціальні закони з питань обмеження прав людини в зоні АТО, шляхом подання структурами МЗС України Вербальних нот з Деклараціями та додатками до них Генеральним секретарям Ради Європи та ООН, а також через подання відповідної інформації до ЄСПЛ. Вжиті Україною заходи поставили питання щодо чітких часових, предметних і територіальних форм і меж відступу від зобов'язань (дерогації), водночас вони в цілому відповідають передбаченим ЄКПЛ і МПГПП процедурам.

До недоліків процедур дeroгації України за МПГПП та ЄКПЛ слід віднести повідомлення про схвалені закони України з питань обмеження прав людини не в повному обсязі, з умовчанням про закони, що припинили дію, та про внесення змін до цих законів. Також вбачається недоліком не надання конвенційним органам інформації про практику застосування цих законів у зоні АТО. Проблемним аспектом є певна недосконалість формування переліків тимчасово окупованих, частково та повністю контрольованих територій Донецької та Луганської областей, особливо щодо періоду 2015–2016 років. В Україні накопичено спеціальну законодавчу базу, в рамках якої можуть здійснюватися додаткові обмеження прав людини згідно умов дeroгації, формується система відповідних правозастосовних актів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Борисов Є. Є. Ефективна юрисдикція у зоні російсько-українського конфлікту: аспекти дотримання європейських стандартів прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 16. Т. 2. С. 130–132.

2. Борисов Є. Є. Еволюція доктринальних підходів до проблеми відступу від міжнародних правових зобов'язань. *Альманах міжнародного права*. 2016. № 14. С. 71-81.

3. Борисов Є. Є. Відступ держав від зобов'язань у праві міжнародних договорів. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 273-277.

4. Борисов Є. Є. Процеси становлення договірних механізмів відступу держав від гуманітарних зобов'язань (XVIII–XX ст.). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 3. С. 240-244.

5. Борисов Є. Є. Відступ держав від зобов'язань за Міжнародним пактом ООН про громадянські та політичні права. *Правові системи: Науково-практичний електронний журнал*. [Електронний ресурс]. 2018. № 1/2. С. 88-101. URL: http://legalsystems.net.ua/wp-content/uploads/2018/08/“ПРАВОВІ-СИСТЕМИ”_2018_1_2.pdf

6. Борисов Є. Є. Розвиток міжнародних механізмів відступу держав від власних договірних гуманітарних зобов'язань (XVIII–XX ст.). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 168-172.

Статті в іноземних виданнях:

7. Борисов Є. Є. Проблема відступу від міжнародних зобов'язань у докласичній міжнародній правовій доктрині. *Studii Juridice Universitare*. 2016. Anul IX. № 3-4. Р. 160-168.

Тези наукових доповідей на конференціях:

8. Борисов Є. Є. Ефективна кримінальна юрисдикція у зоні україно-російського конфлікту. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства*: матер. круглого столу (5 листопада 2015 р.) / відп. ред. О. С. Стеблинська. К.: Ін-т крим.-викон. служби ДПСУ, 2015. С. 120-122.

9. Борисов Є. Є. Міжнародно-правові аспекти відповідальності за порушення прав людини на тимчасово окупованій території України. *Проблеми відповідальності держави*: матер. міжнар. наук.-практ. конфер. (8 квітня 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016. С. 129-132.

10. Борисов Є. Є. Міжнародні стандарти та практика визначення держави, відповідальної за порушення прав людини на тимчасово окупованій території України. *Законодавство у сфері воєнної безпеки в Україні: виклики, проблеми, шляхи удосконалення*: матер. допов. і тез виступів учасників круглих столів. К.: ІЗ ВРУ, 2016. С. 70-73.

11. Борисов Е. Е. Применение международных договоров по защите прав человека в зоне украино-российского конфликта и на оккупированных РФ территориях Донецкой и Луганской областей Украины. *OSCE Human Dimension Implementation Meeting, 2016, Working session 2* [Електронний ресурс]. HDIM.NGO/0034/16/EN. URL: <http://www.osce.org/ru/odihr/265636>

12. Борисов Є. Є. Становлення правової доктрини щодо відступу держави від міжнародних правових зобов'язань. *Міжнародне право: de lege praeterita*,

instante, futura : матер. VI міжнар. наук.-практ. конфер. (25 листопада 2015 р.). Одеса : Фенікс, 2016. С. 79-83.

13. Борисов Є. Є. Механізми відступу держав від зобов'язань у праві міжнародних договорів. *Концепція розвитку правової держави в Україні* : матер. міжнар. наук.-практ. конфер. (13-14 жовтня 2017 р.) К. : ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2017. С. 161-164.

14. Борисов Є. Є. До питання виникнення механізмів відступу держав від договірних зобов'язань у сфері прав людини. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів* : матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. (17 травня 2018 р.). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2018. С. 90-93.

15. Борисов Є. Є. Дерогація України як відступ від власних договірних зобов'язань у сфері прав людини. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку* : зб. наук. ст. за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конфер. з європ. права (15 травня 2019 р.) / редкол. А. П. Гетьман, І. В. Яковюк та ін. Харків : НІОУ ім. Ярослава Мудрого, 2019. С. 33-35.

16. Борисов Є. Є. Відступ України від власних договірних зобов'язань у сфері прав людини. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні* : матер. міжнар. наук.-практ. конфер. (22 травня 2019 р.). Маріуполь : МДУ, 2019. С. 127-129.

АНОТАЦІЯ

Борисов Є. Є. Відступ держав від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини: теорія та практика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020.

Дисертацію присвячено міжнародно-правовим механізмам правомірного відступу держав від власних зобов'язань у сфері прав людини. Висвітлено еволюцію розуміння правомірності відступу держав від власних міжнародних зобов'язань, відображення такого відступу в сучасному праві міжнародних договорів і практику вирішення спорів щодо правомірності відступу держав від таких зобов'язань. Визначено специфіку відступу держав за універсальними та регіональними угодами у сфері прав людини, охарактеризовано процедуру та правові наслідки відступу України від власних міжнародних зобов'язань у сфері прав людини в умовах збройного конфлікту.

Охарактеризовано практику оцінки правомірності відступу держав від власних зобов'язань у діяльності міжнародних судів і конвенційних органів. Відзначено ключову потребу співвідношення приписів міжнародного гуманітарного права та права прав людини в умовах дерогації, визнано вирішальну роль дотримання в умовах дерогації процесуальних прав

і гарантій. Доведено, що наразі практичне значення мають механізми дерогації за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, за Американською конвенцією прав людини та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Обґрунтовано, що відповідальність держави за порушення прав людини на території, яку вона не контролює, та суб'єктами, яких вона не контролює, в цілому є вкрай обмеженою. В умовах, коли держава-жертва не може гарантувати на окупованій території дотримання прав, що не підлягають дерогації, її відступ від інших зобов'язань на такій території не має практичного сенсу та формального значення. Доведено, що в Україні накопичено спеціальну законодавчу базу, в рамках якої можуть здійснюватися додаткові обмеження прав людини згідно умов дерогації, формується система відповідних правозастосовних актів.

Ключові слова: дерогація, міждержавний конфлікт, міжнародні договори, міжнародні зобов'язання, надзвичайний стан, права людини.

АННОТАЦІЯ

Борисов Е. Е. Отступление государств от международных обязательств в сфере прав человека: теория и практика. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2020.

Диссертация посвящена международно-правовым механизмам правомерного отступления государств от своих обязательств в области прав человека. Исследованы эволюция понимания правомерности отступления государств от собственных международных обязательств, отображение такого отступления в современном праве международных договоров и в практике разрешения споров о правомерности отступления государств от таких обязательств. Определена специфика отступления государств по универсальным и региональным международным соглашениям в области прав человека, охарактеризованы процедура и правовые последствия отступления Украины от собственных международных обязательств в области прав человека в условиях вооруженного конфликта.

Обобщена практика оценки правомерности отступления государств от собственных обязательств в деятельности международных судов и конвенционных органов. Отмечена ключевая потребность соотнесения предписаний международного гуманитарного права и права прав человека в условиях дерогации, признана решающей роль соблюдения в условиях дерогации процессуальных прав и гарантий. Доказано, что в настоящее время практическое значение имеют механизмы дерогации в рамках Международного

пакта о гражданских и политических правах, Американской конвенции прав человека, Конвенции о защите прав человека и основных свобод.

Обосновано, что ответственность государства за нарушения прав человека на территории, которую оно не контролирует, и субъектами, которых оно не контролирует, в целом крайне ограничена. В условиях, когда государство-жертва не может гарантировать на оккупированной территории соблюдения базовых прав, не подлежащих дерогации, процедуры дерогации от иных его обязательств на такой территории не имеют практического смысла и формального значения. Доказано, что в Украине накоплена специальная законодательная база, в рамках которой могут осуществляться дополнительные ограничения прав человека согласно условиям дерогации, формируется система соответствующих правоприменительных актов.

Ключевые слова: дерогация, межгосударственный конфликт, международные договора, международные обязательства, чрезвычайное положение, права человека.

SUMMARY

Borysov Ye. Ye. States' Derogation from International Human Rights Obligations: Theory and Practice. – Manuscript.

Thesis for obtaining the degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.11 – International Law. – National University “Odesa Law Academy”. Odesa, 2020.

The dissertation is devoted to the international legal mechanisms of lawful retreat (derogation) of states from their own human rights obligations. The work reflects the development of the European scientific and philosophic doctrine on the nature of states' obligations, including the treaty ones, of the derogation from such obligations and of its non-execution. There is proved that as minimum since the XVIII century states foresaw the possibility of the derogation from their treaty obligations for humanitarian issues, such as defence the non-combatants, exchanging the prisoners of war, fishermen's and merchants' interests.

The evolution of the understanding of the legality of the derogation of states from their own international obligations, the reflection of such derogation by the modern law of international treaties and by the practice of resolving disputes concerning the legality of the derogation of states from such obligations are also studied. The specifics of the derogation of states under universal and regional treaties in the field of human rights are defined; the procedure and legal consequences of Ukraine's derogation from its own international human rights obligations in the context of armed conflict are described.

The practice of assessing the legality of the derogation of states from their obligations in the activities of international courts and convention bodies is described.

The key requirement for the correlation of the requirements of international humanitarian law and human rights under the conditions of the derogation is noted, and it recognizes the key role of observance the procedural rights and guarantees in those processes of derogation. It is proved that the mechanisms of derogation under the International Covenant on Civil and Political Rights, the American Convention on Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms have major practical importance for the modern international law.

There is determined that the state's act regarding the derogation from its treaty obligations, including the human rights' or their defending mechanisms' limitation area, may be legitimate if it is the only way for state to defend own vital interests from the serious and inevitable threat. There is grounded that responsibility of states for the human rights violations at the non-controlled territories or by the non-controlled subjects is commonly extremely limited. In conditions when the victim state can't guarantee the execution of basic rights banned for the derogation, the procedure of possible derogation from other rights at such territory has no practical sense and formal significance.

Thesis revised carefully the Ukrainian experience of derogation, including ongoing situation of the interstate conflict and reflects the derogation, done by Ukraine from obligations in framework of the Russian aggression against Ukraine, of the temporal occupation of the Autonomous Republic of Crimea and City of Sevastopol, further conflict escalation on the East of Ukraine. Such derogation covered the territories of the Donetsk and Luhansk regions being under full or partial control of Ukrainian Government.

There is proved that there was no derogation by Ukraine from its obligations over the temporally occupied territories, instead of it during 2014-2015 Ukraine pointed on absence of possibility to fulfil the human rights treaties' obligations in those occupied territories. There is pointed that Ukraine formed the special legislation basis with framework that allows providing the additional limitations the human rights in compliance with the derogation conditions and that Ukraine accumulates the system of relevant legal enforcing acts.

Keywords: derogation, human rights, interstate conflict, international obligations, international treaties, state of emergency.

Підписано до друку 25.02.2020 р. Формат 60х90/16.
Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 2002-4а

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.fenixbooks.com